

Emanuel Miller Memorial Konferansı 2006: Bir Müdahale Olarak Evlat Edinme Fiziksel, Sosyal-Duygusal ve Bilişsel Gelişimde Ağır Yetişmeye Meta-Analiz Kanıt*

- Özet Çeviri -

Burcu İnan

ODTÜ, Psikoloji Bölümü
martiburcu@gmail.com

Geçmiş: Kötu muamele uygulayan ailelerdeki veya ihmal eden yetimhanelerdeki eski deneyimleriyle ya da genetik, doğum öncesi veya sonrası sorunlarıyla yaralanmış evlat edinilmiş çocukların zor çocuklar oldukları söylenir. Yurtiçi veya uluslararası evlat edinme; fiziksel büyüme, bağlanma güveni, bilişsel gelişim ve okul başarısı, kendine güven ve davranış bozukluklarının gelişmesi bakımından etkili bir müdahale midir?

Yöntem: 230.000'den fazla evlat edinilmiş ve edinilmemiş çocuğu ve ailelerini içeren 270'den fazla araştırma üzerinde yapılan meta analizler dizisiyle evlat edinme yetiştirme modeli test edilmiştir.

Sonuçlar: Evlat edinilmiş çocukların o anki yaşlarına yetişmesi bazı gelişim alanlarında (özellikle fiziksel büyüme ve bağlanma) eksik kalsa da, kurumda kalan yaşlıları, evlat edinilmiş çocuklardan büyük ölçüde geride kaldı. 12 aydan önceki evlat edinmeler daha sonraki evlat edinmelere göre; boy, bağlanma ve okul başarısı bakımından daha bütün bir yetiştirme göstermişlerdir. Milletlerarası evlat edinmeler, birçok gelişim alanında yurtiçi evlat edinmeden daha az yetişmeye yol açmamıştır.

Sonuç: Sonuç olarak evlat edinmenin, yaşlılara etkili yetişmeyi sağlayan etkili bir müdahale olduğu görülmüştür. Başka çözümler mümkün değilse, yurtiçi veya milletlerarası evlat edinmeler, etik bağlamda savunulabilir. İnsanlar evlat edinmeye adapte olmuştur ve evlat edin-

meler, çocuk gelişiminin yörgülabilirliğini göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Evlat edinme, meta-analiz, gelişimsel etkilenebilirlik, etik, büyüme, bağlanma, davranış problemleri, beyin zedelenmesi, kötü beslenme, yatılı bakım, esneklik, kendine güven.

Evlat edinme; bırakılmış, terk edilmiş veya yetim kalmış bir çocuğun, kalıcı ve yasal olarak bir akraba aile (akraba evlat edinme) veya ilişkisiz bir aile (akraba olmayan evlat edinme) yanına yerleştirilmesidir. Selman (2005), ülkeler sınırları arasında (uluslararası ve çoğunlukla da akraba olmayan evlat edinme) evlat edinilen çocuk sayısının, 2003 yılında en az 40.000 olduğunu ve bu sayıda 80'lerin sonlarından bu yana % 100 bir artış olduğunu hesaplamıştır. Ülkeler içi evlat edinmelerinin sayısını (yurtiçi evlat edinme) tahmin etmek zordur. Sadece Amerika Birleşik Devletleri'nde bir yılda 12.000 çocuk evlat edinilmektedir ve toplam sayıları yaklaşık 1,5 milyon evlat edinilmiş çocuk etmektedir. Evlat edinilmiş çocukların üçte biri ilişkisiz bir ailenin yanına yerleştirilmektedir, geriye kalanlar ise akrabalar veya üvey anne baba tarafından evlat edinilmektedir (Nickman ve ark., 2005). 2003 yılında diğer ülkelerden Amerika'ya (çoğunlukla Çin, Rusya, Guatemala ve Güney Kore'den) 21.000 evlat edinilecek çocuk gelmiştir.

Evlat edinme hakkında genel düşünce nedense belirsizdir. Çocukların or-

tak eşya gibi (hatta biyolojik anne baba tarafından yetim kalmadan ya da terk edilmeden) arz talep kuralları içerisinde ticaretinin yapıldığı düzensiz bebek kara borsalarının (Bowlby'nin değindiği, 1951) varlığı, halkı ve aynı zamanda başlangıç ve varış ülkelerindeki kural koyucuları şaşırtmaktadır. Ayrıca, kötü muamele uygulayan ailelerdeki veya ihmal eden yetimhanelerdeki eski deneyimleriyle ya da genetik, doğum öncesi veya sonrası sorunlarıyla yaralanmış evlat edinilen çocukların zor çocuklar oldukları söylenir (Miller, 2005a; 2005b; Verhulst, Althaus ve Bieman, 1992).

Çocukların yaşam süreçlerinde genetiğin rolünü vurgulayan ünlü "Nurture Assumption"ın (1998) yazarı Judith Haris, doğurmuş kadar olduğu annelik uğraşına rağmen yoldan sapan evlat edindiği çocuğun annesi olarak üzücü hikayesini anlatmıştır. Evlat edinilmiş çocukların akıl sağlığı ve özel ihtiyaç servislerindeki fazla sayısı (Juffer ve van IJzendoorn, 2005; Miller ve ark., 2000; Schechter, 1960; van IJzendoorn, Juffer ve Poelhuis, 2005); evlat edinmelerin çoğunun evlat edinen anne babalar ile okul başarısından ve kendine güvenden yoksun, çocukluk ve ergenlikte dışa yansıtma ve içselleştirme problem davranışları, yetişkinlikte psikiyatrik bozukluklar geliştirecek evlat edinilenler için memnun edici olmadığı iddiasını güçlendirmektedir. Oysa evlat edinilenlerin çoğunun iyi uyum sağladığı deneysel olarak kanıtlanmıştır (Hjern, Linblad ve Vinnerljung, 2002; Tieman, van der Ende ve Verhulst, 2005; 2006; Stams, Juffer, Rispen ve Hoksbergen, 2000; Verhulst, Althaus ve Bieman, 1990).

Ama evlat edinme; yabancıların şefkatle (Boswell, 1988) çaresizlere ve kimsesiz yetimlere, terk edilmiş sokak çocuklarına veya bebeklere sıcak ve koruyucu bir ailede ikinci bir şans verışı olarak da görülmüştür (Tizard, 1977). Evlat edinme talebi, sadece kısrıklıkla değil aynı

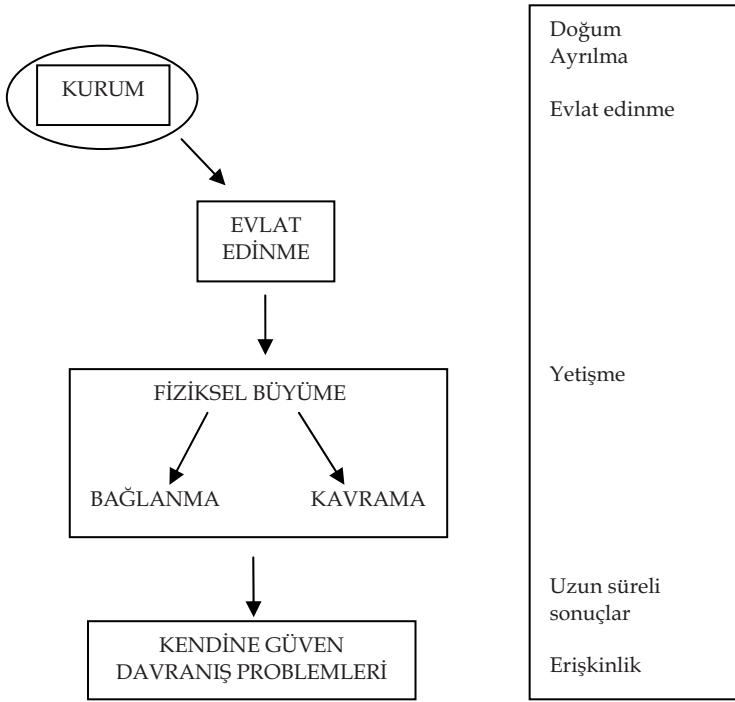
zamanda fakir ülkelerdeki yetimlerin içinde büyüyecekleri içler acısı koşullar hakkındaki televizyon belgeselleriyle de artmıştır. Buna bir örnek, kötü donanımlı ve yetersiz kadrolu yetimhanelerdeki Romanyalı çocukların yaşantıları hakkındaki haberlerdir. Bu da komünizmin düşüşünden sonra Romanya'dan ve diğer Kuzey Avrupa ülkelerinden evlat edinilecek çocuk talebinde aşırı bir artışa neden olmuştur (Carro, 1994).

Evlat edinilmiş birçok çocuğun (yurtiçi ve uluslararası), yoksun bir geçmişten gelmesine ve biyolojik anne babalarını kaybetmiş veya onlar tarafından terk edilmiş olmasına rağmen evlat edinildikten sonra yaşatlarına yetişmeleri, evlat edinen anne babaları (Champnella, 2003; De Hartog, 1968) ve bilim insanlarını (Morison, Ames ve Chisholm, 1995; Rutter ve ark., 1998) şaşırtmaktadır. Evlat edinme, evlat edinilmiş çocukların yaşamında doğal bir deneyim (Johnson, 2002; Rutter ve ark., 2004; van IJzendoorn ve Juffer, 2005) ve müdahale ve evlat edinilmeden önceki gerilemelere karşı da koruyucu bir etmen olarak görülmektedir (Bimmel, Juffer, van IJzendoorn ve Bakermans-Kranenburg, 2003; Nickman ve ark., 2005; Stams, Juffer ve van IJzendoorn, 2002).

Evlat Edinmede Yaşıtlara Yetişme Modeli

Evlat edinme, evlat edinilen çocukların gelişiminde bir risk etmeni midir yoksa çare olan bir müdahale midir? Evlat edinilen çocuklar kurumlarda veya biyolojik ailede bırakılan yaşatlarıyla karşılaştırıldıklarında, evlat edinmenin, çare olabilecek bir müdahale ve koruyucu bir etmen olduğu görülmektedir. Ancak şu anki evlat edinilmemiş, biyolojik anne babalarıyla yetişen yaşatlarıyla karşılaştırıldıklarında, evlat edinme bir risk etmeni olarak düşünülebilir. Burada cevaplanması gereken soru; evlat

Şekil 1: Evlat Edinmede Yaşıtlara Yetiştirme Modeli

edinmenin, evlat edinilmiş çocukların fiziksel büyüme, bağlanma, bilişsel gelişim ve okul başarısı, kendine güven ve davranış problemleri (Howe, 1998) gibi gelişimsel alanları üzerindeki etkisinin ne olduğudur. Biz, bütün çocuklar için en önemli gelişimsel mücadeleleri ve konuları içeren 'yaşıtlara yetiştirme modeli'ni (bkz. Şekil 1) test etmekteyiz. Yoksun bir geçmişten evlat edinilen çocukların ilk yetiştirme alanı tabii ki fiziksel büyümedir ve bu da herhangi bir psikolojik gelişimin temelini oluşturur (Wachs, 2000). İlk birkaç ay veya yıl çocuklardaki yetersiz beslenme ve ihmal, büyümede bir bozulmaya neden olmaktadır ve bu da boyda, kiloda ve baş çevresi ölçümlerinde belirgindir. Doğumdan sonraki ilk birkaç yıl, diğer gelişim alanlarından çok beyin gelişimi açısından hassas bir dönem olabilir ve yetersiz beslenme, gecikmiş fiziksel veya psikolojik gelişmeye göre daha uzun süreli ve geri dönülemez bir sinirsel hasara neden olabilir (bkz. Rutter ve ark., 2004).

İkinci gelişimsel konu ise temel güvenin özellikle de biyolojik annelerinden ölüm nedeniyle veya terk edilmeye ayrılmuş çocuklardaki gelişimidir (Bowlby, 1973; 1979; Sroufe ve ark., 2005). Evlat edinilen çocukların evlat edinildikleri eve geldiklerinde, gelişigüzel sıcakkanlılık (Chisholm, 1998; Chisholm, Carter, Ames ve Morison, 1995; Tizard ve Rees, 1975) ve tepkisel bağlanma bozuklukları (Howe, 2003; O'Conner ve ark., 2000) veya genel olarak karışık ve güvensiz bağlanmalar (Marcovitch ve ark., 1997; Vorria ve ark., 2003; Zeanah, Smyke, Koga ve Carlson, 2005) yaşadıkları belirtilmektedir.

Bilişsel gelişim ve okul başarısı, evlat edinilen çocukların risk altında olduklarının düşünüldüğü üçüncü alanlardır. Yetersiz beslenme ve bozulan fiziksel büyüme nedeniyle, doğumdan sonraki biçimlendirici süreçte beyin gelişimi gecikebilmektedir (Chugani ve ark., 2001). Dahası, evlat edinilen çocuklar, ilk birkaç yıllarını uyaran bakımından

eksik ve kişisel olmayan, grup bakımı veren çevrelerde geçirdikleri için (Gunnar, Bruce ve Grotevant, 2000; Johnson, 2000a; 2000b) bilişsel gelişimlerinin tehdit altında olduğuna ya da en azından çokça geciktiğine inanılmaktadır. Buna ek olarak, temel güvenin eksikliği ve buna eşlik eden koruyucu bir bakıcıya yakınlık arama ile çevreyi keşfetme arasında dengeyi kurmadaki eksiklik, daha sınırlı bir bilişsel gelişime neden olmaktadır (örneğin; Lansford, Ceballo, Abbey ve Stewart, 2001; McGuinness ve Pallansch, 2000; Pinderhughes, 1998).

Kendi yeterliliğine güvenmek anlamına gelen kendine güvenin, güvenli bir bağlanmanın yani koruyucu olan bir başkasına güvenin sonucu olduğu öne sürülmüştür (Ainnsworth, 1989). Bowlby'nin (1973) ifade ettiği gibi, bağlanma figürü ve kişinin kendisinin çalışan içsel mekanizmaları bu açıdan tamamlayıcıdır. Kendine güvenin; sağlıklı kişilik gelişiminin en önemli temellerinden biri olduğu (Harter, 1999) ve kişinin kendi amaçları ne olursa olsun onları gerçekleştirmede gerekli bir durum olduğu düşünülmektedir (Rawls, 1980). Evlat edinilmiş çocuklarda kendine güvenin ortaya çıkışı net değildir çünkü bu çocuklar biyolojik anne babaları tarafından reddedilmişlerdir ve başka bir milli, kültürel veya etnik çevrede kendilerini yersiz yurtsuz hissetmektedirler (Juffer, 2006; Leon, 2002).

Evlat edinilmiş çocukların temel güven ve okul başarısındaki eksiklikleri, sadece kendilerine güvenlerinde eksikliğe değil, aynı zamanda onlarda özel bakım ve tedavi gerektiren problem davranışlara da neden olmaktadır. Bowlby (1944), çocuklukta tekrar eden ayrılmalardan acı çeken ve herhangi bir sosyal davranışı kontrol eden empatik duygulardan yoksun 44 genç hırsızdan bahsetmiştir. Duyguları anlayabilmek, aile deneyimleriyle ve ku-

rumsal grup bakımı ortamlarında daha az gerçekleşebilen duygular ve ilişkiler hakkındaki tartışmalara katılabilmekle ilişkilidir (Dunn ve Hughes, 1998). Yunan kurumlarındaki çocukların gelişimini inceleyen boylamsal bir araştırmada -Metera araştırması- bu çocukların evlat edinildikten sonra insanların duygularını anlamada aileleri tarafından büyütülen çocuklara göre daha az başarılı olduklarını gördük (Vorra ve ark., baskıda).

Evlat Edinme, Modern Bir Müdahale Değildir

İnsan türü içinde evlat edinme, kaydı bulunmayan tarih boyunca var olmuştur. Helenistik eski çağlardan günümüze kadar anne babalar, örneğin fakirlik, afet veya sosyal utanç riski nedeniyle çocuklarına bakmada kendilerini yetersiz hissettiklerinde çocuklarını bırakmaktadırlar. Seneca, çocuksuz anne babalara veya biyolojik çocuklarından memnun olmayan anne babalara ve terk edilmiş çocuklara henüz doğanın vermediği yeni imkanları sağladığı için evlat edinmeyi "şans veren derman" olarak adlandırmıştır (Tartışma, bkz. Bosewll, 1988, s. 115; Thomas, 1996, s. 230).

Evlat Edinmenin Yetişme Modeline Kant

Gelecek paragraflarda, evlat edinilmiş çocukların fiziksel ve psikolojik gelişimlerinin, geride kurumda kalmış yaşitlarına veya kardeşlerine ve şu anki çevresel yaşitlarına kıyasla yapılmış çeşitli meta analizlerinin sonuçlarını vereceğiz. Bu yazıda etki boyutlarını Cohen'in *d*'si (evlat edinilmiş grup ile karşılaştırıldıkları grup ortalamalarının standardize edilmiş farkı) ile belirttik. Cohen'in (1988) kriterlerine göre *d* değeri .20'ye kadar küçük etki, .50'ye kadar orta derecede etki ve .80 ve daha fazlasında ise büyük etki olarak kabul edilmektedir. Burada yazılan meta analizlerde pozitif *d* değeri, kurumda

veya asıl ailede bırakılan kardeş veya yaşlılara kıyasla, evlat edinilen çocukların avantajlı bir gelişim gösterdiğini belirtmektedir. Negatif d değeri ise, evlat edinilen çocukların şu anki çevresel yaşlılarından veya normal karşılaştırma grubundan daha geride kaldığını göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, bu durumda evlat edinilen grupla karşılaştırma grubu arasında, karşılaştırma grubunun lehine bir fark vardır.

Evlat Edinilen Çocukların Fiziksel Büyümesindeki Şaşırtıcı Yetişme

Hayatının ilk birkaç yılını kurum bakımında geçiren çocuklar, sıklıkla fiziksel büyümede geri kalmaktadırlar. Onlarda boy, kilo ve baş çevresi gibi fiziksel büyümenin merkezindeki değişkenler, daha şanslı olan ve bir ailede büyüyen yaşlılarına göre daha geridedir. Evlat edinme, bu temel gelişim değişkenleri üzerinde olumlu etkisi olabilecek bir müdahaledir. Yunanistan'da Atina'daki Metera Bebek Merkezi'nde gerçekleştirilen bir araştırmada, evlat edinmeden sonra boy ve kiloda belirgin bir artış olduğu bulunmuştur (Vorría ve ark., 2003; baskıda). Metera, 100 bebeğe doğumundan başlayıp evlat edinecek, koruyucu veya biyolojik anne babalarının yanına yerleştirilene kadar ev sahipliği yapmaktadır. Yeni doğanlar için özel bir birim vardır ve bunlar daha sonra beş aylıktan beş yaşa kadar çocukların bulunduğu evlere alınırlar. Çoğu bebek, ihmal ve istismar riski altındadır ve kendilerine bakamayacak olan veya bakmak istemeyen anne babalar tarafından terk edilmiştir. Metera bebeklerinin günlük programı oldukça sıkıcıdır: Ortalama 17,5 saati yatakta geçirirler, 3,5 saat oynarlar ve kalan zamanda da beslenme, alt değişimi veya banyo vardır.

Metera araştırması fevkalade bir karşılaştırmalı çalışmadır ve kurumdaki bebekleri boylamsal olarak gözlemler.

Ayrıca onların gelişimini dört yaşında, yani evlat edinildikten iki yıl sonra da incelemektedir. Hayatının ilk iki yılını Metera'da geçirmiş ve evlat edinilmiş dört yaşındaki 61 çocuk, yaş ve cinsiyet bakımından eşleştirildikleri ve kendi anne babalarının bulunduğu evde büyüyen 39 çocukla karşılaştırılmıştır. O sırada evlat edinilen çocukların ortalama kilosu 17,9 kg'dır ve karşılaştırma grubunun ortalama kilosu 18,4 kg'dır. Evlat edinilen çocuklar için ortalama boy 106 cm iken, karşılaştırma grubu için 105,1 cm'dir. Bu farklar istatistiksel olarak anlamlı değildir ve etki boyutu $d = -.20$ 'dir. Ancak bir yaşındayken Metera bebeklerinin kilosu, karşılaştırma grubundan belirgin bir şekilde farklılaşmıştır ve etki boyutu $d = -1.19$ olmuştur. Metera bebekleri aslında evlat edinmeden önce büyümede geriydiler.

Öncelikle kurum bakımının büyüme üzerinde belirgin bir negatif etkisi vardır ve bu da boy gelişiminde açıkça görülebilmektedir. Boy ve yetimhanede kalma süresi arasındaki ilişkide $d = -1.71$ 'lik bir etki boyutu bulduk: Yetimhanede daha uzun süre kalmak büyümede daha fazla gecikmeye neden olmaktadır.

Bağlanmada Yetişme

Metera çalışmasında, evlat edinildikten iki yıl sonra evlat edinilen çocuklar ile karşılaştırma grubundaki çocuklar, bağlanma güvenini ölçmek için evlerinde Bağlanma Q Yöntemi'ni kullanarak gözlenmiştir (Vaughn ve Waters, 1990). Metera çalışması, bağlanma güvenini boylamsal olarak hem evlat edinmeden önce kurumdaki bakıcıyla hem de evlat edinmeden sonra evlat edinen anne babalarla ölçüp, ailesinde yetiştirilen yaşlılarıyla karşılaştıran ilk çalışmaydı. Tahmin edildiği gibi, 12 aylıkken Metera bebekleri kurumdaki bakıcılarına karşı, karşılaştırma grubuna göre anlamlı düzeyde daha fazla güvensiz bağlanma ve özel-

likle de karışık bağlanma göstermişlerdir. Evlat edinildiklerinde ise Metera çocukları için bağlanma nesnesi değişmektedir ve bağlanmanın devamlılığı, erken çocukluklarındaki bağlanma beklentilerinin içselleştirilmesine ve genellenmesine bağlıdır. Ancak evlat edinilmiş Metera çocuklarının bağlanma güvenindeki yetişmeleri, fiziksel büyümedeki yetişmelerinden daha az etkilidir; neredeyse hiç yoktur.

Dört yüzden fazla evlat edinilmiş çocukla yürütülen on çalışmada, bağlanma güvenleri Yabancı Durum Süreci (Strange Situation Procedure) kullanılarak değerlendirilmiştir (Van den Dries ve ark., hazırlanmakta). Evlat edinilmiş çocukların % 47'sinin güvenli bağlanma gösterdiğini ve % 53'ünün ise güvensiz bağlandığı ortaya konmuştur. Normal, evlat edinilmemiş örnekleme ise çocukların % 67'si güvenli bağlanma geliştirmiştir (van IJzendoorn ve ark., 1992).

Peki, evlat edinilmiş çocukların, halen kurum bakımında evlat edinilmeyi bekleyen çocuklara göre bağlanma davranışlarının niteliği nedir? Evlat edinme öncesi çalışmalarının yetersiz örneklem sayısına rağmen (sadece iki çalışma, Metera ve Romanya örnekleri), evlat edinilen çocukların yetişmesi daha belirgindir: Kuruluşlardaki çocuklardan çok daha az düzensiz bağlanma gösterirler ve güvenli bağlanmadaki yüzdeleri kurumlardaki çocukların iki katıdır.

Erken evlat edinilen (12 aydan önce) ve geç evlat edinilen çocuklar arasında yetişmede anlamlı bir fark bulunmuştur. Erken evlat edinilen çocuklar bağlanma güveninde yaşitlarına tamamen yetişirken, geç evlat edinilen çocuklar yaşitlarından belirgin ölçüde geride kalmaktadırlar (Van den Dries ve ark., hazırlanmakta). Benzer olarak, bağlanma düzensizliğini ölçen çalışmalarda da erken ve geç evlat edinilen çocuklar arasında anlamlı bir farklılık

vardır. Geç evlat edinilen çocuklar daha sıklıkla düzensiz bağlanma göstermiştir. Yurtiçi ve milletlerarası evlat edinmeler arasında anlamlı bir fark yoktur (Van den Dries ve ark., hazırlanmakta).

Bilişsel Gelişim: Yetişme ve Dekalaj

Dennis, 1973 yılında şu soruya yanıt arayan bir öncü çalışma yürütmüştür: "Evlat edinilmiş çocukların bilişsel gelişimi, kuruluşlarda kalan evlat edinilmemiş yaşitlarına göre, iyi bir aile tarafından evlat edinilmekten fayda görür mü?" Dennis (1973), doğumdan hemen sonra terk edilmiş ve Lübnan'da Fransız rahibelerin kurduğu bir yetimhane olan Kreş'te yetişmiş çocuklarla çalışmıştır. Kreş, az miktarda kişisel bakım ve iletişimin olduğu geleneksel bir kurumdur. Çocukların bakımı hijyen gereklerine uymaktadır ancak kişisel değildir. Dennis, eskiden Kreş'te olan ve çoğunluğu (85) üçüncü yaş doğum günleri civarında aileler tarafından evlat edinilen 136 çocuğa ulaşmıştır. On birinci doğum günleri civarında da 136 eski Kreş'li çocuğa zeka testi uygulanmıştır. Sonuçlar dikkate değerdir. Evlat edinilmemiş kurumlardaki çocuklarda zeka geriliği saptanırken, evlat edinilmiş çocukların ortalama IQ'ları, normal gelişen çocukların olması gerektiği aralıktadır (van IJzendoorn ve Juffer, 2005).

253 katılımcının bulunduğu altı araştırma sonucunda, evlat edinilmiş çocukların, kurumda kalmış kardeşlerini veya yaşitlarını geçtikleri görülmüştür (büyük bir etki boyutuyla $d = 1.17$). Okul başarısında da, evlat edinilmiş çocuklar kurumda kalmış kardeşlerini veya yaşitlarını geçmişlerdir. Evlat edinilmiş çocuklar, evlat edinmeyle beraber gelen sağlıklı ortam değişiminden ve eğitim açısından daha fazla uyarıcı olan bir aile tarafından büyütölmekten yararlanmışlardır (van IJzendoorn ve Juffer, 2005; van IJzendoorn, Juffer ve Poelhuis, 2005).

Anlamli bir fark olmamasına ya da olsa da etki boyutunun küçük olmasına rağmen, evlat edinilmiş çocuklar, evlat edinilmemiş o anki kardeş veya yaşlılarından IQ açısından, okul başarısında ve dil yetenekleri açısından daha geridedirler. En büyük etki, evlat edinilmemiş çocuklarla çevrelerinde bulunan yaşlılarının öğrenme sorunlarının karşılaştırıldığı sekiz araştırma dizisinde (13.000den fazla çocukla) bulunmuştur ($d = -.55$). Öğrenme sorunlarıyla başa çıkmaya çalışan evlat edinilmiş çocuk oranı, evlat edinilmemiş normal çocuklardan anlamlı ölçüde fazladır. Özel eğitime gönderilmelerde; evlat edinilmiş çocuklarda (% 12.8), evlat edinilmemiş normal karşılaştırma çocuklarından (% 5.5) iki kat fazla artış olduğu bulunmuştur. Okul başarısı konusunda yaşlılara yetişme, geç evlat edinilen çocuklarda (12 aydan sonra) tam olmamasına rağmen, IQ konusunda yetişmede evlat edinme yaşı bir fark yaratmamaktadır. Hepsi bir arada düşünüldüğünde, evlat edinme deneyiminin evlat edinilmiş çocuğun bilişsel gelişimi üzerindeki olumlu etkisi belirgin olarak görülmektedir.

Evlat Edinilmiş Çocukların Kendine Güveni

Kendine güven, kişinin kendisi hakkındaki değeri veya kıymeti ile ilgilidir. Cicchetti ve Rogosch (1994), geniş bir yazın taramasıyla, kötü davranılmış çocukların kendine güvenlerinin düşük olduğunu ve öğretmenleriyle anneleri tarafından kendine güven açısından (kötü davranılmamış çocuklara göre) düşük bulunma olasılıklarının daha fazla olduğunu belirtmişlerdir (Egeland, Sroufe ve Erickson, 1983; Kim ve Cicchetti, 2004; Toth ve ark., 1997). Sağlıklı gelişim sürecinde çocuğun kendini değerli görmesi; çocuğa kendine temel güveni verecek, aynı zamanda da ihtiyaç duyduğunda onu koruyacak duyarlı bir anne babalıkla mümkündür. Evlat

edinilmiş çocuklar, evlat edinilmeden önce kişisel olmayan grup bakımı ve hatta uygun olmayan bakım almış olabilirler ve asıl soru, evlat edinen anne babanın bu çocukta tek ve değerli olma duygularını uyarıp uyaramayacağıdır. Ancak yapılan çalışmalarda, evlat edinilen çocuklarla evlat edinilmeyen normal çocuklar arasında kendine güven açısından anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Evlat Edinilen Çocuklar Ne Kadar Uyumludur?

Evlat edinmenin çoğu zaman evlat edinilmiş çocuklar için daha iyi medikal, fiziksel, eğitimsel ve psikolojik imkanlar yaratmasına rağmen (Palacios ve Sanches, 1996; van IJzerdoorn ve Juffer, 2005), bazı araştırmalar, evlat edinilmiş çocuklarda daha fazla içselleştirme ve yansıtma davranış problemleri olduğunu ve akıl sağlığı nüfusunda fazlasıyla yer aldıklarını bulmuşlardır (örneğin; Juffer, 2006; Juffer, Stams, ve van IJzerdoorn, 2004).

Bir meta analiz serisinde (Juffer ve van IJzerdoorn, 2005), 2.5000'den fazla evlat edinilmiş çocuk ve 80.000'den fazla evlat edinilmemiş normal karşılaştırma grubuyla yapılan bütün davranış problemlerini içeren 101 araştırmada, 64 yansıtma problemi çalışması, 64 içselleştirme problemi araştırması yapılmıştır. Ayrıca akıl sağlığına gönderim hakkındaki 36 araştırma, 5000 evlat edinilmiş çocuk ve 75.000'den fazla karşılaştırma çocukla yürütülmüştür. Bu geniş araştırma dizisinde, evlat edinilmiş çocuklarla edinilmemiş çocuklar arasında sadece küçük bir fark bulunmuştur. Evlat edinilmemiş çocuklara kıyasla evlat edinilmiş çocuklar, daha fazla genel davranış sorunu, yansıtma davranışı sorunu ve içselleştirme davranışı sorunu göstermişlerdir. Ancak etki boyutları küçüktür. Tek önemli fark, evlat edinilmiş çocukların psikiyatri servislerine yön-

lendirilme sayılarının daha fazla oluşudur ve bu sonuç, öğrenme sorunu yaşayıp özel eğitime ihtiyaç duyan çocukların sayısının fazla olması durumuyla benzerlik göstermektedir.

Özet olarak, evlat edinilmiş ve edinilmemiş çocukların davranış sorunları arasındaki farkın etki boyutu önemli ölçüde küçüktür: (uluslararası) evlat edinilmiş çocukların çoğunun uyumu iyidir. Genel düşüncenin aksine, uluslararası evlat edinilmiş çocuklar, yurtiçinde evlat edinilmiş çocuklardan daha az davranış sorunu göstermekte ve psikiyatri servislerine daha az yönlendirilmektedirler.

Evlat Edinme Başarılı Bir Müdahale midir?

Sosyal bir müdahale olan evlat edinmenin etkililiği; evlat edinilen çocukların kuruluşlarda kalan çocuklarla büyüme, bağlanma ve bilişsel yönden karşılaştırmalarından kolayca görülmektedir. Yetişme, özellikle de fiziksel büyüme alanına yetişme önemli ölçüdedir. Ayrıca, evlat edinilmiş çocuklar, kurumlarda kalan çocuklara göre daha fazla güvenli bağlanma ve daha az bağlanma bozukluğu gösterirler ve IQ puanları çok daha yüksektir. Ancak evlat edinilmiş çocuklar, çevrelerindeki yaşitlarının gerisinden gelmekte ve bazı durumlarda onlara yetişmeleri tamamlanamamaktadır. Yaşitlarından boy, kilo ve baş çevresi bakımından biraz geridedirler ve daha fazla güvensiz ve düzensiz bağlanma yaşarlar.

IQ bakımından yetişmeleri neredeyse tamdır ve kendilerine güven ve genel davranış sorunları açısından yaşitlarından çok farklı değillerdir. Evlat edinilmiş çocuklarda akıl sağlığına gönderilme oranındaki yüksekliği açıklayan iki alternatif görüşten de söz etmek gerekmektedir. İlk olarak, evlat edinmiş anne babaların destek ve öneri alma eşikleri

daha düşüktür (Warren, 1992) ve ikinci olarak da, yüksek gönderilme oranları aslında evlat edinilmiş çocuklardaki daha ciddi davranışsal ve bilişsel sorunları önlemektedir.

Evlat Edinme Üçgeninin Etiği: Evlat Edinme Bir Yara Bandı mıdır Yoksa Haklı Bir Müdahale midir?

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, evlat edinmenin evlat edinilen çocuğa yararı çok belirgindir fakat biyolojik anne babalara getirdiği duygusal bedelin ne olduğu çok açık değildir. Howe ve Feast'e (2001) göre, hem evlat edinilen çocuk hem de biyolojik anne baba için aralarındaki biyolojik bağ, evlat edinilmiş çocuk erişkinliğe erdiğinde bile devam etmektedir. Evlat edinme; zengin ve güçlünün, fakir ve güçsüzün sahip olduğu tek varlık olan çocuklarını ellerinden alması olarak tanımlandığı ve insan sömürüsünün son şekli olarak görüldüğü bazı tartışmalarla konu olmuştur.

"Evlat edinmenin kara borsası" vardır ve bazı yerlerde de var olmaya devam edecektir. Bu da medyada ve halk arasında endişelere neden olmaktadır. Çocuklar, arz az talep çok olduğunda, karşılığında ücret istenen ekonomik bir eşya ile denk tutulamazlar (Palmer, 1986; Medoff, 1993). Evlat edinme öncelikle ve en önemli etik bir konudur ve asıl soru, birçok anne babanın çocuklarına bakmadığı, bakmak istemediği veya girişimlerinde engellendiği bir dünyada, hem çocuğun hem de biyolojik anne babanın haklarının nasıl korunacağıdır. Evlat edinmeleri yetimlerin ve terk edilmiş veya bırakılmış çocukların evlat edinilmesi olarak iki gruba ayırdığımızda; evlat edinme, çocuğun anne babasının ölümüyle kaybettiği evi, güvenli bir aile hayatını ve şeklini sağlaması bakımından etik bir sorgulamaya gerek duymadan haklı çıkarılabilir. Ayrıca eğer mümkünse, evlat edinmenin çoğuzaman akrabalartarafındanyapılması

tercih edilmelidir. İnsanlar evrimsel açıdan, genetik olarak ilişkili oldukları çocuğa bakmaya daha yatkındırlar (Hamilton, 1964; Hrđy, 1999). Eğer güvenli bir aile hayatı için akraba olmayan evlat e-dinme tek yolsa, evlat edinme yine haklı çıkarılabilir. Çünkü bütün çocukların hakkı olan temel ihtiyaçlarını garantiler (Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Kongresi, 1989). Ancak çocuk, onun temel ihtiyaçlarını karşılayamayan, temel koruma ve güvenliğini sağlayamayan anne babalar tarafından bırakılınca veya terk edilince, etik çıkmaz oluşur. Bu durumda da, en azından üç tarafı bulunan -biyolojik anne baba, evlat edinilmiş çocuk ve evlat edinen anne baba- "evlat edinme üçgeni" ortaya çıkar (Sorosky, Baran ve Pannor, 1978). O zaman da soru, bu üç tarafın geçerli haklarının nasıl korunabileceğidir. Yine, tercih edilecek evlat edinme, akrabalar tarafından olmalı (yurtiçi) ve bu mümkün değilse de bir sonraki seçenek akraba olmayanlar tarafından evlat edinme olmalıdır. Ancak buradaki önemli etik sorun, çocukların haklarıyla biyolojik anne babaların ve evlat edinen anne babaların haklarının nasıl dengeleneceğidir ki evlat edinilen çocuğun yaşam koşulları, kötü koşullarda kalan kardeş veya yaşitlarından anlamlı ölçüde daha iyi olsun.

Bunun için, Rawls'un (1980) geliştirdiği hakkaniyet kuramı ve etik çıkmazlara uygun çözüm olabilecek yöntemleri uygulanmaktadır. Bu nedenle de, gerçek hayatta evlat edinme üçgeninin hangi kısmını tamamlayacağımızı bilmediğimiz koşulda seçimimizin ne olacağını düşünmeye çalışmaktayız. Rawls bu durumda, kural koyucuların "Bütün temel sosyal şeylerin -özgürlük ve imkanlar, gelir ve zenginlik ve kendine saygının temelleri- eşit olarak değil de en az avantajlı durumdakinin lehine olacak biçimde dağıtılması kuralını kullanmaları gerektiğini savunmaktadır. Birinin kendine güvenebilmesinin ya da ne olursa

olsun amaçlarını gerçekleştirebilmesinin temeli, güvenli bir aile hayatı ve anne babanın koşulsuz sevgisidir (Rawls, 1980, s. 463-464). Özellikle de en güçsüz kısmın hakları ve yaşam şansları dikkate alınmalıdır. Karar verecek hiçbir kişi, anne babasının terk ettiği veya bıraktığı, kötü davranılan veya ihmal edilen bir çocuğun evlat edinilme hakkını engellemek istemeyecektir. Biyolojik anne baba bile, en zarar görebilecek kişinin terk edilmiş çocuk olduğunda hemfikir olur ve çocuğun güvenli ve devamlı bir aile ortamında büyüme hakkını kabul eder.

Sonuçlar

Aile yanında veya kuruluşlarda ihmal ve istismara uğrayan evlat edinilmiş çocukların, zor çocuklar oldukları söylenir. Kurum ortamında kalınan süre ile fiziksel gelişimdeki gerilik arasında doğrusal bir ilişki bulduk ve bu ilişki, yetimhanelerden gelen çocukların evlat edinilmeden önceki dönemden olumsuz bir biçimde etkilendiklerini göstermektedir. Ayrıca, yurtiçi ve uluslararası evlat edinmelerin; fiziksel büyüme, güvenli bağlanma, bilişsel gelişim ve okul başarısı, kendine güven ve davranış sorunları gibi gelişimsel özelliklerde etkili bir müdahale olduğu da ortaya konmuştur. Binlerce çocuk ve onların anne babalarıyla yapılan yüzlerce evlat edinme çalışmasına dayanan bu sonucun meta analitik önemi çok büyüktür. Özellikle fiziksel büyüme ve bağlanma gibi gelişimsel konularda yaşitlara yetişmenin evlat edinilen çocuklarda tamamlanamamasına rağmen, geride kurumda kalan yaşitlarını büyük ölçüde geçmişlerdir. Bir (1) yaş civarında en önemli gelişimsel olay koruyucu bir erişkinine temel güven geliştirmek olduğu için, 12 aydan sonra evlat edinmenin -yani geç evlat edinmenin- daha fazla güvensiz bağlanmaya yol açtığını ileri sürmekteyiz (Bowlby, 1969; Sroufe ve ark., 2005). Geç evlat edinilen çocuklar, temel güven ya da güvenli bir ilişkiyi deneyimleme şansını

bulamazlar ve bu erken olumsuz deneyimlerini, evlat edinen anne babalarıyla kuracakları yeni bağlanmalarına da taşıyabilmektedirler. Bağlanma ve geriye çekme terapileri bu anne baba ve çocuklara yardım etmek için kullanılmaktadır; fakat bu terapilerin başarılı oldukları hiçbir zaman kanıtlanamamıştır ve hatta zararlı bile olabilirler (Chaffin ve ark., 2006; O'Connor ve Zeanah, 2003; Steele, 2003). Tam tersine, daha kısa fakat davranış merkezli bağlanma müdahalelerinin; evlat edinen anne babaları karmaşık konulara hazırlamada ve evlat edindikleri çocuklarıyla güvenli bir ilişki kurma çabalarında desteklemede etkili olduğu belirtilmiştir (Bakermans-Kranenburg, van IJzendoorn ve Juffer, 2003; Juffer ve ark., 2005; Juffer, Bakermans-Kranenburg, van IJzendoorn, baskıda; Stein ve ark., 2006; ayrıca antisosyal çocukları olan ailelere benzer yaklaşım için bakınız Scott, 2005; Scott ve ark., 2001).

Evlat edinmenin, şaşırtıcı bir yetişmeye olanak sağlayan etkileyici bir müdahale olduğunu söyleyerek noktalamaktayız. Evlat edinme, gelişimin etkilenebilirliğini ve erken yaşlardaki çok kötü durumlardan iyiye çıkabilme ihtimalini gözler önüne serer. Ancak aynı zamanda da, özellikle gelişen ülkelerde, fakir ailelerin yaşam şartlarının desteklenerek mümkün olduğunca aza indirilmesi de gereken bir müdahaledir.

* van IJzendoorn, M. H. ve Juffer F. (2006). The Emanuel Miller Memorial Lecture 2006: Adoption as intervention. Meta-analytic evidence for massive catch-up and plasticity in physical, socio-emotional, and cognitive development. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47 (12), 1228-1245.